

Formy doskonalenia i kształcenia w kontekście realizacji planów zawodowych studentów studiów niestacjonarnych

Forms of education and professional development in the context of executing professional plans by students of extension studies

Słowa kluczowe: gospodarka oparta na wiedzy, rynek pracy, formy doskonalenia, student.

Key words: knowledge-based economy, labour market, forms of professional development, student.

Abstract. The message of the European Union regarding building the knowledge-based economy results in a considerable interest of both young people as well as experienced employees in forms of education and development. One of the most important features of that type of forms refers to a short time of duration, which has an impact – beyond the content-related context – on their attractiveness. High pace of life, frequent changes of the labor market expectations cause the increase of the employees' interest in various courses, trainings and post-diploma studies. The necessity for constant updating and broadening of the possessed knowledge, obtaining new qualifications – are commonly known reasons for the selection of education forms by employees. This article presents survey results within the scope of the analysis of reasons for undertaking forms of education/development by students of extramural studies as well as their effectiveness with regard to obtaining the intended objective.

Wstęp. Wiedza stanowi podstawę funkcjonowania jednostki na współczesnym rynku pracy. „Pod koniec XX stulecia i początkach XXI wieku coraz częściej mówi się o gospodarce opartej na wiedzy (*knowledge – based economy*). Oznacza to, że o produktywności, konkurencyjności i efektywności w większym stopniu decyduje wiedza niż czynniki materialne (...)”¹.

Wobec powyższego od 2011 r. wdrażane zmiany w szkolnictwie wyższym kierują „(...) uwagę m.in. na sylwetkę absolwenta uczelni, który powinien być przygotowany

¹ K. Denek, *Uniwersytety w służbie społeczeństwa wiedzy*, [w:] E. Kula, M. Pękowska, *Szkolnictwo wyższe w Europie i w Polsce w świetle założeń i realizacji procesu bolońskiego*, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2004, s. 21.

do zmieniającego się rynku pracy²”. Zmiany także dotyczą jakości kształcenia. „W procesie wdrażanych zmian ważnym kryterium jest jakość kształcenia rozpatrywana w odniesieniu do „efektów kształcenia” (...)”³. Zreformowane programy kształcenia oprócz wiedzy, umiejętności kształtują kompetencje społeczne. „Intencją nowych zasad budowania programów kształcenia jest ich dostosowywanie do rynku pracy (...). Wśród oczekiwanych kompetencji społecznych są m.in. kompetencje w zakresie rozumienia potrzeby uczenia się przez całe życie (...)”⁴.

Sytuacja ta wpływa na podejście człowieka do edukacji, w tym do edukacji permanentnej. „Szczegółne znaczenie ma (...) edukacja permanentna, która dzięki stymulowaniu rozwoju kompetencji osobistych, obywatelskich i zawodowych przez całe życie niweluje różnice (...)”⁵.

Formy dokszt./dosk. nabierają szczególnego znaczenia w obszarze zawodowym człowieka. Pojęcie doskonalenia zaw. definiowane jest jako „(...) podwyższanie kwalifikacji, proces systematycznej oraz ciągłej aktywności zawodowej, mający na celu aktualizowanie, rozszerzanie oraz pogłębianie umiejętności związanych z wykonywanym zawodem”⁶.

Udział w formach doskonalenia deklarują studenci, którzy chcą pogłębiać – już w trakcie studiów – wiedzę lub umiejętności konieczne na rynku pracy.

Założenia metodologiczne. W lipcu roku akademickiego 2014–2015 w niepublicznej uczelni w Warszawie przeprowadzono badania wśród studentów pierwszego i drugiego stopnia studiów niestacjonarnych. Celem badań było uzyskanie m.in. wiedzy na temat przyczyn podejmowania form dosk./doksz. przez ww. studentów.

Ogółem w badaniach uczestniczyło 154 studentów, w tym 119 kobiet i 35 mężczyzn, studiujących na kierunkach *administracja, bezpieczeństwo narodowe, pedagogika i zarządzanie*.

Na ogólną liczbę 154 badanych studentów w badaniach uczestniczyło 93 respondentów pierwszego stopnia oraz 61 drugiego stopnia. Średnia wieku badanej grupy wynosiła 25 lat.

---

² I. Kust, *Rola pracodawców w kształtowaniu sylwetki absolwenta uczelni*, ANNALES UMCS, sec J, PAEDAGOGIA–PSYCHOLOGIA, vol. XXVI, 1–2, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2013, s. 130.

³ I. Kust, *Nowy model kształcenia w szkolnictwie wyższym a przygotowanie do rynku pracy*, [w:] E.J. Kryńska, M. Głowska-Soldatow, A. Kienig (red.) *Kultura edukacji szkoły wyższej. Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności*, Centrum Edukacji Ustawicznej Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, s. 247.

⁴ J. Michalak-Dawidziuk, *Kompetencje społeczne a rynek pracy w opinii studentów studiów pierwszego i drugiego stopnia*, Edukacja Ustawiczna Dorosłych, Nr 4(91)/2015, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom 2015, s. 68.

⁵ R. Nowakowska-Siuta, *Szkolnictwo wyższe w wybranych krajach Europy zachodniej po II wojnie światowej*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2007, s. 105.

⁶ T.W. Nowacki, *Leksykon Pedagogiki Pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB w Radomiu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Warszawie, Wyższa szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Radom –Warszawa 2007, s. 50.

Tabela 1. Grupa badawcza w podziale na stopień kształcenia i płeć

Kierunek	Studia pierwszego stopnia		Studia drugiego stopnia	
	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni
Administracja	30	7	6	4
Bezpieczeństwo narodowe	2	7	–	–
Pedagogika	9	1	7	–
Zarządzanie	26	11	39	5
OGÓLEM	67	26	52	9

Do przeprowadzenia badań zastosowałam metodę sondażu diagnostycznego. Opracowałam kwestionariusz ankiety badawczej, w którym uwzględniłam zarówno pytania zamknięte, jak i otwarte.

Analiza i interpretacja wyników badań. Badania zaprezentowane w niniejszym artykule przedstawiają częściowe wyniki badań, które odpowiadają na trzy następujące pytania:

1. Jakie są przyczyny podejmowania przez studentów studiów niestacjonarnych form dosk./doksz.?
2. Czy podjęta/e forma/y dosk./doksz. umożliwiła/y studentom studiów niestacjonarnych osiągnięcie wskazanego w poprzednim pytaniu celu?
3. W jakim czasie badani studenci mogą osiągnąć zamierzony cel?

Pytanie 1. Jakie są przyczyny podejmowania przez studentów studiów niestacjonarnych form dosk./doksz.?

Na powyższe pytanie respondenci mogli wskazać kilka odpowiedzi. Na ogólną liczbę 154 badanych udzielono następujących odpowiedzi:

- *chęć pogłębienia akademickiej wiedzy o umiejętności praktyczne* – 9 odpowiedzi (wyłącznie kobiety),
- *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form dosk./ doksz. posiadających międzynarodową certyfikację* – 10 osób, w tym 9 kobiet i 1 mężczyzna,
- *chęć uzyskania awansu* – 11 odpowiedzi, w tym 8 kobiet i 3 mężczyzn,
- *chęć uzyskania podwyżki* – 4 odpowiedzi, w tym 2 kobiety i 2 mężczyzn,
- *chęć zmiany pracy* – 4 odpowiedzi, w tym 3 kobiety i 1 mężczyzna,
- *traktuję to jako element procesu wspomagania budowania własnej kariery* – 11 odpowiedzi, w tym 8 kobiet i 2 mężczyzn,
- *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję* (np. szkolenie bhp) – 7 odpowiedzi, w tym 5 kobiet i 2 mężczyzn.

Na kierunku **administracja** na ogólną liczbę – 47 badanych, w tym 37 studentów na studiach pierwszego stopnia oraz 10 studentów drugiego stopnia udzielono następujących odpowiedzi:

a) wśród 37 studentów studiów pierwszego stopnia, w tym 30 kobiet i 7 mężczyzn:

- w grupie kobiet: odpowiedź *chęć pogłębienia akademickiej wiedzy o umiejętności praktyczne* – 2 odpowiedzi oraz *chęć zmiany pracy* – 2 odpowiedzi. 26 kobiet nie udzieliło odpowiedzi,
- w grupie mężczyzn: *chęć uzyskania awansu* – 2 odpowiedzi, *chęć uzyskania podwyżki* – 2 odpowiedzi oraz *chęć zmiany pracy* – 1 odpowiedź. 2 badanych mężczyzn nie udzieliło odpowiedzi,

b) wśród 10 studentów drugiego stopnia, w tym 6 kobiet i 4 mężczyzn:

- w grupie kobiet: brak odpowiedzi,
- w grupie mężczyzn: *traktuję to jako element procesu wspomagania budowania własnej kariery* – 1 odpowiedź i *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję (np. szkolenie bhp)* – 1 odpowiedź. 3 mężczyzn – brak odpowiedzi.

Na kierunku **bezpieczeństwo narodowe** na ogólną liczbę 9 respondentów, w tym 2 kobiet i 7 mężczyzn, udzielono następujących odpowiedzi:

- w grupie kobiet: *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form dosk./doksz., posiadających międzynarodową certyfikację* – 1 odpowiedź i 1 kobieta nie udzieliła odpowiedzi,
- w grupie mężczyzn: brak odpowiedzi.

Na kierunku **pedagogika** na 17 respondentów, w tym 16 kobiet i 1 mężczyzna udzielono następujących odpowiedzi:

a) wśród 10 studentów studiów pierwszego stopnia, w tym 9 kobiet i 1 mężczyzna:

- w grupie kobiet: *traktuję to jako element procesu wspomagania budowania własnej kariery* – 1 odpowiedź, *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję (np. szkolenie bhp)* – 2 odpowiedzi. 8 osób – brak odpowiedzi,
- w grupie mężczyzn: *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję (np. szkolenie bhp)* – 1 odpowiedź,

b) wśród 7 studentów studiów drugiego stopnia, w tym 7 kobiet i 0 mężczyzn:

- w grupie kobiet: *chęć pogłębienia akademickiej wiedzy o umiejętności praktyczne* – 1 odpowiedź, *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form doskonalących/dokształcających posiadających międzynarodową certyfikację* – 1 odpowiedź, *chęć uzyskania awansu* – 1 odpowiedź, *chęć uzyskania podwyżki* – 1 odpowiedź, *chęć zmiany pracy* – 1 odpowiedź. 4 kobiety nie udzieliły odpowiedzi.

Na kierunku **Zarządzanie** na 81 respondentów, w tym 65 kobiet i 16 mężczyzn udzielono następujących odpowiedzi:

a) wśród 37 studentów studiów pierwszego stopnia, w tym 26 kobiet i 11 mężczyzn:

- w grupie kobiet: *chęć pogłębienia akademickiej wiedzy o umiejętności praktyczne* – 2 odpowiedzi, *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form dosk./doksz. posiadających międzynarodową certyfikację* – 3 odpowiedzi, *chęć uzyskania awansu* – 2 odpowiedzi, *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję (np. szkolenie bhp)* – 1 odpowiedź. 20 osób nie udzieliło odpowiedzi,
- w grupie mężczyzn: *traktuję to jako element procesu wspomagania budowania własnej kariery* – 1 odpowiedź. 10 osób – brak odpowiedzi,

a) wśród 44 studentów studiów drugiego stopnia, w tym 39 kobiet i 5 mężczyzn:

- w grupie kobiet: *chęć pogłębienia akademickiej wiedzy o umiejętności praktyczne* – 4 odpowiedzi, *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form doskonalących/dokształcających posiadających międzynarodową certyfikację* – 4 odpowiedzi, *chęć uzyskania awansu* – 5 odpowiedzi, *chęć uzyskania podwyżki* – 1 odpowiedź, *chęć zmiany pracy* – 3 odpowiedzi, *traktuję to jako element procesu wspomagania budowania własnej kariery* – 7 odpowiedzi, *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję (np. szkolenie bhp)* – 2 odpowiedzi. Nie udzieliły odpowiedzi 22 osoby,

- w grupie mężczyzn: *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form doskonalących/dokształcających posiadających międzynarodową certyfikację* – 1 odpowiedź, *chęć uzyskania awansu* – 1 odpowiedź, *traktuję to jako element procesu wspomagania budowania własnej kariery* – 1 odpowiedź. 2 osoby – brak odpowiedzi.

Pytanie 2. Czy podjęta/e forma/y doskonalenia/dokształcenia umożliwiła/y studentom studiów niestacjonarnych osiągnięcie wskazanego w poprzednim pytaniu celu?

W opinii 47 respondentów, w tym 39 kobiet i 8 mężczyzn – podjęta/e forma/y doskonalenia/dokształcenia umożliwiła/y badanym studentom studiów niestacjonarnych osiągnięcie wskazanego w poprzednim pytaniu celu. Przeciwnego zdania było 18 kobiet i 9 mężczyzn. Jednakże 80 respondentów, w tym 62 kobiety i 18 mężczyzn – nie udzieliło odpowiedzi.

Uzyskane wyniki badań w tym zakresie w podziale na kierunki kształcenia przedstawiają się następująco:

- na kierunku **administracja**
  - a) na studiach pierwszego stopnia:
    - na 30 kobiet – 10 udzieliło odpowiedzi twierdzącej, 5 przeczącej i 15 – brak odpowiedzi,
    - na 7 mężczyzn – 3 udzieliło odpowiedzi twierdzącej, 1 – odp. przecząca i 3 brak odpowiedzi,
  - b) na studiach drugiego stopnia
    - na 6 kobiet – 3 kobiety udzieliły odpowiedzi negatywnej, 3 – brak odpowiedzi. Brak odpowiedzi twierdzącej,
    - na 4 mężczyzn, 1 mężczyzna udzielił odpowiedzi negatywnej i 3 – brak odpowiedzi. Brak odpowiedzi twierdzącej,
- na kierunku **bezpieczeństwo narodowe**
  - a) na studiach pierwszego stopnia:
    - w badaniach uczestniczyły 2 kobiety – obie udzieliły odpowiedzi twierdzącej,
    - na 7 mężczyzn – brak odpowiedzi,
- na kierunku **pedagogika**
  - a) na studiach pierwszego stopnia:
    - na 9 kobiet – 2 udzieliły odpowiedzi twierdzącej, 1 przeczącej oraz 6 nie udzieliło odpowiedzi; – 1 mężczyzna, nie udzielił odpowiedzi,
  - b) na studiach drugiego stopnia:
    - na 7 kobiet, 2 udzieliły odpowiedzi twierdzącej, żadna nie udzieliła odpowiedzi przeczącej i 5 nie udzieliło odpowiedzi. Mężczyźni nie uczestniczyli w badaniu;
- na kierunku **zarządzanie**
  - na studiach pierwszego stopnia – na 26 kobiet – 6 udzieliło odpowiedzi twierdzącej, 6 negatywnej i 14 nie udzieliło odpowiedzi,
  - na 11 mężczyzn – 4 udzieliło odpowiedzi twierdzącej, 7 nie udzieliło odpowiedzi, żaden z badanych mężczyzn nie udzielił odpowiedzi negatywnej,
  - na studiach drugiego stopnia – 39 kobiet, 17 udzieliło odpowiedzi pozytywnej, 3 negatywnej oraz 19 – brak odpowiedzi,
  - na 5 mężczyzn – 1 udzielił odpowiedzi twierdzącej, 2 przeczącej oraz 2 – brak odpowiedzi.

Pytanie 3. W jakim czasie mogą badani studenci osiągnąć zamierzony cel?

Na ogólną liczbę 154 badanych (119 kobiet i 35 mężczyzn) 23 osoby (17 kobiet i 6 mężczyzn), wskazało odpowiedź – w *bieżącym roku*, 50 (32 kobiety i 18 mężczyzn) w *najbliższych dwóch latach*, 2 (1 kobieta i 1 mężczyzna) *inne*, w tym: 1 doprecyzowała jako *trudno powiedzieć* oraz jako *wiedza i umiejętności będą przydatne w pracy za granicą*. Na powyższe pytanie 79 osób (69 kobiet i 10 mężczyzn) nie udzieliło odpowiedzi.

Uzyskane wyniki badań w tym zakresie w podziale na kierunki kształcenia przedstawiają się następująco:

- na kierunku **administracja**
  - a) na studiach pierwszego stopnia:
    - na 30 kobiet – w *bieżącym roku* – 4, w *najbliższych dwóch latach* – 6. 20 osób – brak odpowiedzi. – 7 mężczyzn – w *bieżącym roku* – 1, w *najbliższych dwóch latach* – 3. 3 mężczyzn – brak odpowiedzi,
  - b) na studiach drugiego stopnia:
    - na 6 kobiet – w *najbliższych dwóch latach* – 4, 2 osoby – brak odpowiedzi. Żadna z badanych kobiet nie wskazała odpowiedzi w *bieżącym roku*.
    - 4 mężczyzn – w *najbliższych dwóch latach* – 2. 2 mężczyzn – brak odpowiedzi. Żaden z badanych mężczyzn nie wskazał odpowiedzi w *bieżącym roku*;
- na kierunku **bezpieczeństwo narodowe**
  - a) studia pierwszego stopnia
    - w badaniach uczestniczyły 2 kobiety, które wskazały odpowiedź w *najbliższych dwóch latach*. Żadna z badanych nie wskazała odpowiedzi w *bieżącym roku*,
    - na 7 mężczyzn, odpowiedź – w *najbliższych dwóch latach* wskazał 1 mężczyzna, 6 – brak odpowiedzi. Żaden z badanych nie wskazał odpowiedzi w *bieżącym roku*;
- na kierunku **pedagogika**
  - a) studia pierwszego stopnia
    - na 9 kobiet: odpowiedź w *bieżącym roku* – wskazała 1 studentka, w *najbliższych dwóch latach* – 2 badane. 6 kobiet – brak odpowiedzi; – 1 mężczyzna – brak odpowiedzi,
  - b) studia drugiego stopnia
    - na 7 kobiet, 3 wskazały odpowiedź w *najbliższych dwóch latach*, 4 nie udzieliły odpowiedzi, żadna z badanych kobiet nie wskazała odpowiedzi w *bieżącym roku*;
- na kierunku **zarządzanie**
  - a) studia pierwszego stopnia
    - 26 kobiet – 7 wskazało odpowiedź w *bieżącym roku*, 6 w *najbliższych dwóch latach*, 12 nie udzieliło odpowiedzi. 1 kobieta doprecyzowując odpowiedź *inne* wpięła odpowiedź *trudno powiedzieć*.
    - na 11 mężczyzn – 1 wskazał odpowiedź w *bieżącym roku*, 4 wskazało odpowiedź w *najbliższych dwóch latach*, 6 brak odpowiedzi,
  - b) studia drugiego stopnia
    - na 39 kobiet odpowiedź w *bieżącym roku* wskazało 4 osoby, w *najbliższych dwóch latach* – wskazało 9 studentek, 26 kobiet – brak odpowiedzi
    - na 5 mężczyzn – odpowiedź w *bieżącym roku* wskazał 1 student, w *najbliższych dwóch latach* – 2, 1 w odpowiedzi *inne* wskazał *wiedza i umiejętności będą przydatne głównie w pracy za granicą*, 1 – brak odpowiedzi.

Zakończenie. Z badań wynika, iż najczęstszą przyczyną podejmowania przez studentów form dosk./doksz. są: 1) *chęć uzyskania awansu* – 11 odpowiedzi, (8 kobiet i 3 mężczyzn) oraz 2) *jako element procesu wspomaganie budowania własnej kariery* – 11 odpowiedzi, (8 kobiet i 2 mężczyzn); inni respondenci wskazali odpowiedź: 3) *chęć uzyskania międzynarodowych uprawnień poprzez ukończenie form dosk./doksz. posiadających międzynarodową certyfikację* – 10 osób, (9 kobiet i 1 mężczyzna), w dalszej kolejności: 4) *chęć pogłębienia akademickiej wiedzy o umiejętności praktycznej* – 9 odpowiedzi (wyłącznie kobiety), kolejna grupa 5) *szkolenie obowiązkowe dla pracowników firmy, w której pracuję (np. szkolenie bhp)* – 7 odpowiedzi, w tym 5 kobiet i 2 mężczyzn, najmniejsze grupy to: 6) *chęć uzyskania podwyżki* – 4 odpowiedzi, (2 kobiety i 2 mężczyzn) i 7) *chęć zmiany pracy* – 4 odpowiedzi (3 kobiety i 1 mężczyzna).

Badania potwierdzają świadomość respondentów znaczenia form dosk./doksz. jako realizacji swych aspiracji, inni studenci oczekują potwierdzenia swej wiedzy i umiejętności przez instytucje międzynarodowe. Część badanych chce uzyskać umiejętności praktyczne. Inni respondenci uczestniczyli jedynie w obowiązkowych kursach w pracy. Najmniejsza grupa to studenci, którzy uczestniczyli w kursach w nadziei na podwyżkę lub zmianę pracy.

Na pytanie: Czy podjęta/e forma/y doskonalenia/dokształcenia umożliwiła/y studentom studiów niestacjonarnych osiągnięcie wskazanego w poprzednim pytaniu celu?

Na 154 badanych – 30,51%, w tym 25,32% kobiet i 5,19% mężczyzn, udzieliło odpowiedzi twierdzącej, przeciwnego zdania było 11,68% kobiet. Aż 51,94% respondentów, w tym 40,25% kobiet i 11,68% mężczyzn nie udzieliło odpowiedzi. Można przypuszczać, iż dominująca część badanych uczestniczy w kursach bez określonego celu.

W opinii respondentów formy dosk./doksz. umożliwią im osiągnięcie zamierzonego celu: na ogólną liczbę 154 badanych (119 kobiet i 35 mężczyzn) 14,93% respondentów (11,03% kobiet i 3,89% mężczyzn), wskazało odpowiedź – *w bieżącym roku*, 32,46% (20,77% kobiet i 11,68% mężczyzn), *w najbliższych 2 latach*, 1,29% osób (0,64% kobiet i 0,64% mężczyzn) *inne*, w tym: 1 doprecyzowała jako *trudno powiedzieć* oraz 1 jako *wiedza i umiejętności będą przydatne w pracy za granicą*. Aż 51,29% (44,80% kobiet i 6,49% mężczyzn) nie udzieliło odpowiedzi, co może sugerować, iż większość badanych podejmuje formy dosk./doksz. bez określonego celu. Inni studenci liczą, że zrealizują swe plany *w najbliższych dwóch latach*, kolejni – *w bieżącym roku*.

Wyniki badań nie upoważniają do uogólnień ale mogą być głosem w dyskusji o formach dosk./doksz. w kontekście realizacji planów zawodowych studentów. „Celem nadrzędnym edukacji permanentnej jest zatem podnoszenie jakości życia jednostki”⁷.

---

⁷ J. Michalak-Dawidziuk, *Lifelong Learning – potrzeba współczesnego rynku pracy czy całonocna potrzeba człowieka*, [w:] I. Paszenda, R. Włodarczyk, *Transgresje w edukacji*, T. 2, Impuls, Kraków 2014, s. 215.

Bibliografia

1. Denek K., *Uniwersytety w służbie społeczeństwa wiedzy*, [w:] E. Kula, M. Pękowska, *Szkolnictwo wyższe w Europie i w Polsce w świetle założeń i realizacji procesu bolońskiego*, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2004.
2. Kust I., *Nowy model kształcenia w szkolnictwie wyższym a przygotowanie do rynku pracy*, [w:] E.J. Kryńska, M. Głowska-Soldatow, A. Kienig (red.) *Kultura edukacji szkoły wyższej. Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności*, Centrum Edukacji Ustawicznej Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015.
3. Kust I., *Rola pracodawców w kształtowaniu sylwetki absolwenta uczelni*, ANNALES UMCS, sec J, PAEDAGOGIA–PSYCHOLOGIA, vol. XXVI, 1–2, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2013.
4. Michalak-Dawidziuk J., *Kompetencje społeczne a rynek pracy w opinii studentów studiów pierwszego i drugiego stopnia*, Edukacja Ustawiczna Dorosłych, Nr 4(91)/2015, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom 2015.
5. Michalak-Dawidziuk J., *Lifelong Learning – potrzeba współczesnego rynku pracy czy całościowa potrzeba człowieka*, [w:] I. Paszenda, R. Włodarczyk, *Transgresje w edukacji*, T. 2, Impuls, Kraków 2014.
6. Nowacki T.W., *Leksykon Pedagogiki Pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Warszawie, Wyższa szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Radom – Warszawa 2007.
7. Nowakowska-Siuta R., *Szkolnictwo wyższe w wybranych krajach Europy Zachodniej po II wojnie światowej*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2007.

dr Izabella KUST

Wyższa Szkoła Menedżerska

Warszawa

wiziza@op.pl